

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ АРХІТЕКТУРИ

УДК 725.

Т. І. Антощук,
студентка 6 курсу

Київський національний університет будівництва і архітектури

РОЛЬ ПРОМИСЛОВОЇ ШКОЛИ В ПРОЦЕСІ ЗАБУДОВИ БУКОВИНИ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

Анотація: у статті подані підсумки досліджень з історії створення та діяльності вищого навчального закладу по підготовці архітекторів та будівельників у Чернівцях – цісарської (королівської) Промислової школи. Приведені приклади будівель, що зведені за проектами викладачів та випускників Промислової школи; висвітлені шляхи формування творчості архітекторів, що працювали на Буковині, результатів їх діяльності та вплив на забудову Чернівців та Буковини.

Ключові слова: промислова школа, Йозеф Лайцнер, Еріх Кольбенгайер.

Буковина в цілому та Чернівці зокрема мають унікальну історію, оскільки, століттями перебували в складі різних держав. Внаслідок російсько-турецької війни у 1774 році Буковина перейшла під владу Австрії. Чернівці, як столиця Буковини, в складі Австрійської імперії, були осередком інтенсивного розвитку торгівлі, ремесла, промисловості. Кількість населення Чернівців стрімко зростала. Будівництво набуло великого розмаху. Постало питання гострого дефіциту архітектурних та будівельних кадрів і як наслідок – створення школи по підготовці архітекторів, будівельників та інших спеціалістів будівельних спеціальностей.

При дослідженні даної теми велике значення мали роботи по історії архітектури середини ХІХ початку ХХ століття, таких вчених, як Г.І. Бідерман, Ф. А. Віккенгаузен, Р.Ф. Кайндль, Г. Мітельман, О. Повстенко, І. Жалоба, В. Ботушанський, О. Добржанський, О. Масан, В. Фісанов, Д. Рель, Ф. Був'є, М. Нікірса, І. Коротун. Їх дослідження побудовані, головним чином, на аналізі історії м. Чернівці, процесів містобудування. Історико – архітектурна спадщина Чернівців висвітлена в дослідженнях С. Біленкової, Л. Вандюк, М. Віорал-Чапки.

Новизна обраної теми полягає в тому, що вперше дослідження торкається впливу на формування архітектури Чернівців викладачів та випускників вищого навчального закладу по підготовці будівельних кадрів, що діяв на Буковині.

Дослідження чинників, що впливали на формування своєрідності та оригінальності архітектурних споруд, побудованих у другій половині XIX – початку XX ст. є завданням даної статті.

Створенню навчального закладу по підготовці архітекторів та будівельників Чернівці завдячують общинній раді міста та бургомістру Отто Амброзу фон Рехтенбергу, президенту Торговельно–промислової Палати Буковини Вільгельму фон Альту, президенту Буковини Феліксу Піно фон Фріденталю та міському раднику Юліусу фон Вацлю.

На засіданні Чернівецької общинної ради 19 грудня 1871 року було прийнято рішення звернутися з обґрунтованим клопотанням з цього приводу безпосередньо до цісаря та Міністерства віровизнань та освіти Австрії [1]. 1 лютого 1872 року було розроблено проект статуту нового навчального закладу. Питання про його створення також розглядалося на засіданні Торговельно-промислової Палати Буковини. У краї не було висококваліфікованих технічних спеціалістів, але була вища реальна школа, випускники якої могли би скласти переважну більшість студентів майбутньої технічної академії. Місцевий бюджет міг би виділити частину коштів, а саме 27 тисяч флоринів, для утримання технічної академії.

На той час, Австрія мала 6 вищих технічних закладів у таких містах: Відні, Брно, Граці, Львові та два у Празі (з чеською та німецькою мовами викладання). В газетах цих міст, а також, в газетах Гамбурга, Єскерфернде був об'явлений конкурс на заміщення вакантних посад викладачів в новоствореному навчальному закладі Чернівцях і, таким чином, укомплектовано викладацький склад [11].

1 листопада 1873 року у святковій залі Вищої реальної школи відбулося відкриття нового навчального закладу – Вищої державної Промислової школи. Святкову промову «Сутність і мета навчання промислам» виголосив перший директор Промислової школи у Чернівцях, колишній професор Промислової школи Граца – Йозеф Везелі [2].

Навчання розпочалося 10 листопада 1873 року. Буковинська крайова управа затвердила розклад лекцій і термін навчання в Вищій державній промисловій школі – три роки – будівельники, 4 роки – архітектори. Крайове місто Чернівці оплатило оренду необхідних для функціонування школи приміщень. Для навчального процесу по вулиці Семигородській у домовласника Захара на три роки винайняли будинок під №14. У 1875 р. в

оренду взяли ще один будинок на розі вулиць Вірменської та Йосифа. Стало зрозумілим, що школа не могла повноцінно функціонувати в орендованих спорудах.

В 1877 році старший інженер Мартін Вільгельм розробив план споруди майбутньої Промислової школи. Міністр віровизнань та освіти Австрії, ознайомившись із проектом, зауважив, що план спорудження приміщення такого навчального закладу, як Вища державна промислова школа, повинен розроблятися з урахуванням низки особливостей, адже школа, крім навчальних класів, повинна мати ще й майстерні для проведення практичних занять [14].

14 січня 1878 року Буковинська крайова управа оголосила конкурс на посаду директора Вищої державної Промислової школи. Переможцем став директор філії реальної школи в Брно – Йозеф Лайцнер. 30 вересня 1878 року він очолив школу і керував нею упродовж 17 років аж до своєї смерті – 7 жовтня 1895 року. Це був визначний архітектор, який став автором не одного архітектурного шедевр в Чернівцях. 43 роки свого життя він присвятив улюбленій справі та мав значні досягнення у справі піднесення промислового та комерційного навчання не тільки на Буковині, але й у всій Австрійській державі.

28 грудня 1880 року обшинна рада міста Чернівці прийняла рішення про побудову приміщення Промислової школи на міських землях на вулиці Нового Світу (Neuweltgasse) поблизу міської комунальної народної школи. План новобудови розробив директор школи Йозеф Лайцнер. Його було схвалено на засіданні обшинної ради Чернівців 7 березня 1882 року. Тоді ж і було визначено суму виділених на її спорудження коштів – 60 тисяч флоринів. Одночасно з загальним планом директор Лайцнер розробив і детальні плани поверхів. Вони були схвалені Міністерством віровизнань та освіти Австрії 17 вересня 1882 року. Було оформлено дарчу грамоту, в якій зазначалося, що міська громада Чернівців дарує земельну ділянку, що лежить на вулиці Нового Світу, для потреб Вищої державної промислової школи на час існування цього навчального закладу і буде щорічно виплачувати 400 флоринів за використання в новозбудованому приміщенні квартири директора цієї школи.

За дуже короткий термін свого існування школа стала надзвичайно важливим навчальним закладом міста. Вона готувала спеціалістів будівельного профілю: будівельних проєктантів (архітекторів), будівельників, слюсарів–будівельників (спеціалістів по інженерному забезпеченню будівель – водопостачанню, каналізації, опаленню). Всі вони отримували теоретичні знання, які потім закріплювали під час проведення навчальної практики. При школі діяла також майстерня з виготовлення меблів, що відрізнялись вишуканим стилем та користувались великим попитом.

У вересні 1883 року газета «Czernowitzer Zeitung» надрукувала звіт про діяльність Вищої державної промислової школи за десять років. У статті було оцінено досягнення навчального закладу у розбудові міста, оскільки викладачі та випускники Вищої державної промислової школи відіграли значну роль у перетворенні центру міста у визначний архітектурний ансамбль [2].

Зокрема, директор школи Йозеф Ляйцнер разом із випускниками школи виготовляв плани архітектурних споруд та, в деяких випадках, особисто керував будівництвом. Він спорудив прибутковий будинок для доктора Карла Векслера, розробив проект приміщення природничого факультету для державного університету Франца Йосифа, склеп на кладовищі для родини радника Ясинського, пам'ятник для передчасно померлого сина крайового президента Алезані, елегантні житлові будинки для купця Адольфа Векслера та доктора медицини Вольчинського, комплекс лікарні для душевнохворих.

Діючий вчитель школи Еріх Кольбенгайєр збудував замський будинок для Модеста Григорчі. Бічні галереї в протестантській кірсі також були зведені за його проектом і вказівками. Суплент Промислової школи Якоб Кляйн виконав проект житлового будинку купця Брунштайна, а також написав підручник з архітектури. Професор школи Віктор Швердтнер розробив проект і детальні креслення будинків банкіра Леона Розенцвайга та адвоката Табора, керував спорудженням житлових будинків Барбера і Кона, перебудував оранжерею у графа Борковського [14].

Один із викладачів школи, Карл Пекарі, був нагороджений Золотим Хрестом з короною за заслуги за участь у спорудженні пам'ятника Австрії [2]. Віктор Швердтнер працював у Чернівцях недовго (1876 – 1879), він переїхав до Німеччини, де в місті Пільзен очолив будівельно – технічний відділ Державної Промислової школи [3].

В середині березня 1884 року будівництво приміщення Промислової школи було завершено та передано в експлуатацію. Тут було вже достатньо місця для промислового і комерційного відділів та майстерень. Також, подбали про квартири для директора та швейцара школи. Школа переселилася в нову споруду. Приміщення підключили до міського водогону та каналізаційної мережі.

Наприкінці грудня 1888 року у приміщенні Промислової школи було відкрито Промисловий музей [4]. Першим його директором став Йозеф Ляйцнер.

14 лютого 1884 року архітектор Йозеф Ляйцнер повідомив Буковинській крайовій управі, що він виготовив ескізи для новобудови на місці колишнього розміщення церкви Святої Трійці з прилученням земель д-ра Гольденберга та

Вількенса. Документ було складено архітектором власноручно [6]. Проте, за словами газети, споруда була збудована за проектом Надвірної будівничої ради.

Йозеф Ляйцнер також був автором проекту єзуїтської кірхи «Серце Ісуса Христа» (1894). При її відкритті першу урочисту месу відслужив отець Тунклер із пруської Сілезії, адже з того краю надійшло найбільше коштів на будову. Йому допомагали римо – католицький прелат Шмідт і вірмено – католицький священник Каспрович. На таку визначну подію відгукнувся сам Папа Римський, який уповноважив отця суперіора Єбергардта передати бургомістрові Антону Кохановському писемне апостольське благословення йому особисто та його родині аж до третього коліна [7]. За проектом Ляйцнера було збудовано також і сусідній кляштор (католицький монастир), сім павільйонів загального публічного крайового шпиталю (1886) (нині обласна клінічна лікарня) [5].

У той час були збудовані найвизначніші адміністративні та громадські споруди, які надали Чернівцям імпрезантного вигляду, які і сьогодні є вагомими зразками архітектури, якими пишається місто. Серед них – комунальна школа на Семигородській (1877), комунальна школа для хлопців і дівчат (ріг вулиці Турецької та Крайової палати) (1883), вища реальна школа (ріг Семигородської і Кафедральної) (1870), сільськогосподарська школа (1897), яка згодом перебудована архітекторами Ісидором Каленбергером та Германном Брандесом в пологовий будинок, казарми ерцгерцога Євгена на Семигородській (1884), казарми ерцгерцога Райнера (1894) на Великокучурівській, публічний крайовий шпиталь (1886) на Семигородській, комунальна школа на Вокзальній (1888), приміщення пошти і телеграфу на Поштовій (1889), єврейський храм (1877) на вулиці Храму, вірмено–католицька церква (1875) на вулиці Вірменській, приміщення гімнастичного товариства на вул. Йосифа (1886), Промислового музею на вул. Лілійній (1895). За межами міста у 1888 році в районі вулиць Семигородської та Польової (Flurgasse) було споруджено (за проектом Йозефа Ляйцнера) будинок для осіб похилого віку [14].

1897 році за планом професора Чернівецької Промислової школи Еріха Кольбенгайера було збудовано приміщення сільськогосподарської школи. Фасад школи був прикрашений розписами, які відображали причетність до садівництва та виноградарства. Увінчували приміщення скульптури грифонів, які нібито охороняють таємниці споруди. Кошти на будівництво склали 65 000 флоринів. Відкриття відбулося 11 жовтня 1897 року.

Автором приміщення спілки лікарів був також професор Промислової школи Роберт Йозеф Вітек. Архітектор Роберт Йозеф Вітек викладав будівельні дисципліни і креслення в Чернівецькій Промисловій школі. В Чернівцях з 1903 року [9]. Ось як описувала газета «Czernowitzer Zeitung» цю споруду: «І ось витвір архітектора професора Вітека збудовано. Скромними засобами

створено шедевр простий і водночас стильний мистецький витвір. Всі частини споруди буквально дихали доцільністю, при огляді споруди також кидалося в око гармонійне поєднання всього будинку. Фасад будинку прикрашали сови над верхнім балконом та змії – під нижнім [14].

На території, що знаходилася на околиці міста (нині вул. Мусоргського), на початку ХХ ст. на земельних ділянках, що належали благодійному фондові імені Франца Йосифа, за планами професора Промислової школи Еріха Кольбенгайєра, під керівництвом архітектора Юліуса Бохнера було збудовано комплекс споруд для душевнохворих. Загальна площа ділянки лікувальної установи склала 10,6 гектарів. Тут спорудили павільйони: один лікувальний, інший – для утримання хворих, між ними сад та інші установи комплексу; також були передбачені поля, на яких мали працювати пацієнти закладу.

Після того, як професору Кольбенгайєру згідно з рішенням Виконавчого комітету сейму було доручено керівництво новобудовою, він запросив для тимчасової допомоги з виготовлення детальних планів новобудови та для спеціального нагляду над будівництвом архітектора Моріца Яснера з Грацу. Їх спільною працею було збудовано комплекс лікарні для душевнохворих, що діє і до сьогоднішнього дня [14].

За проектом Густава Фріча побудовано Німецький народний дім – чудовий зразок громадської будівлі в стилі модерн з елементами національного романтизму.

В 1909 році викладачі школи були відкомандировані на курси по підвищенню кваліфікації в технічній академії у Вені тому багато архітектурних прийомів було перейнято в австрійських архітекторів [12].

Чернівці розбудовувались швидкими темпами і стали нагадувати Відень. Згідно перепису 1904 р. кількість жителів Чернівців досягла 72 686 осіб. Місто мало 259 будинків з дворовими ділянками, 7 складів і будівельних майданчиків, 543 сади та домашні городи при будинках, 481 лісний масив, 4052 ділянки орної землі, лук та пасовиськ, 30 місць поховання, 192 вулиці і дороги, 41 залізничну колію, 129 ставків та інших водойм. У міському підпорядкуванні перебувало 35 громадських (публічних) споруд, серед них школи, церкви, богадільні та інші. Місто мало електричну та помпову станції. Наприкінці 1904 року у місті було 6635 будинків, 2669 із них здавалися домовласниками в оренду. У цьому ж році у Чернівцях споруджувалося 120 новобудов [8].

Великий вплив на забудову міста мав також розвиток залізничного сполучення. Залізниця зумовила розвиток промисловості і забудову припрутського району міста. На цій території споруджувалися великі та малі підприємства, серед яких майстерні з обслуговування і ремонту рухомого

складу залізниці, паровий млин Шльосманна (вул. Прутська), паровий пивзавод Гьобеля (вул. Вокзальна), пивоварний завод Штайнера (вул. Мостова).

Із входженням краю до складу Румунії Державна промислова школа була реорганізована в Архітектурно-будівельну школу в 1918 році. З 1925 по 1940 рр. на базі школи існувало архітектурно-будівельне училище [13].

Архітектурні споруди Чернівців створювали кращі австрійські та румунські архітектори, серед яких Йозеф Главка, Фрідріх Зец, Макс Моргенштерн, Фердинант Кельнер, Герман Гельмер, Йозеф Шрайбер, Антон Фіала, Артур Вілеман Фон Готтесман, Константин Ненечку, Леон Сіліон, Хорія Крянге, Вірджіл Іонеску, Олександр Іванов, Вальтер Штубхен-Кірхнер.

Але важливу роль у перетворенні Чернівців у визначний архітектурний ансамбль відіграли і випускники цісарської Промислової школи, оскільки розбудову міста здійснювали кваліфіковані спеціалісти, яких щороку ставало все більше, завдячуючи зусиллям педагогічного складу Чернівецької Державної промислової школи. Серед викладачів школи варто назвати Карла Пеккарі, Йоганна Рібауера, Антона Ганкевича, Рудольфа Коле, Віктопа Карка, Адальбера Мікулича, Ріхарда та Йозефа Вітека, Еріха Кольбенгайера, Кала Ромшторфера [14].

Для сучасників важливим є архітектурний досвід діяльності попередників (викладачів та випускників Промислової школи в Чернівцях), пошукове проектування і практика яких відбувалися як на Буковині, Україні, так і в країнах Центральної і Східної Європи, внаслідок чого збудовано сотні різноманітних будівель – видовищних, обслуговуючих, житлових, культурно – просвітницьких, промислових, лікувальних, переважна більшість з яких функціонують і зараз.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку: необхідно досліджувати архітектурну спадщину австрійського та румунського періоду в інших історичних містах і селищах Буковини (Вижниця, Герца, Глибока, Лужани, Кіцмань, Путила, Новоселиця, Сторожинець, Хотин), що має сприяти гармонійному поєднанню реконструкції міст та збереженню культурної спадщини, створенню різноманітного життєвого середовища і розвитку міжнародного туризму.

Список використаних джерел:

1. Gesetz und Verordnungs-Blatt für das Herzogtum Bukowina. Jahrgang 1870. – Czernowitz: Druck von Rudolf Eckhardt, 1870. – 240 S.
2. Газета «Czernowitzer Zeitung», №205, 7 вересня 1883, арк. 2-3.
3. Газета «Czernowitzer Zeitung», № 25 грудня 1888, арк. 2.
4. Газета «Czernowitzer Zeitung» №290, 15 грудня 1895, арк. 2.
5. Газета «Czernowitzer Zeitung» №251, 3 листопада 1896, арк. 4.
6. Газета «Czernowitzer Zeitung», №145, 25 червня 1896, арк. 3.
7. Газета «Czernowitzer Zeitung», №245, 26 жовтня 1894, арк. 4.
8. Газета «Czernowitzer Allgemeine Zeitung», №1033, 23 червня 1907 року
9. ДАЧО Ф. 863, оп. 1, спр.1, арк. 1-118.
10. ДАЧО Ф.211, оп1, спр.2208, арк. 41.
11. ДАЧО Ф.3, опис 2, арк. 9845
12. ДАЧО Ф.620, опис 1, арк. 139
13. ДАЧО Ф.267, опис 1, арк. 1-2
14. Никирса М. Чернівці. Документальні нариси з історії вулиць і площ. Чернівці. Золоті литаври. 2008. 434 с.
15. Танащик Д.Д. Чернівці. Чернівці. Золоті литаври. 2000. 128с.
16. Біленкова С.В. Архітектура Чернівців ХІХ – першої половини ХХ століття. Чернівці. Букрек. 2009. 427с.

Аннотация

В статье представлены итоги исследований по истории создания и деятельности высшего учебного заведения по подготовке архитекторов и строителей в Черновцах – императорской (королевской) Промышленной школы. Приведенные примеры зданий возведены по проектам преподавателей и выпускников Промышленной школы; высветлены пути формирования творчества архитекторов, работавших на Буковине, результатов их деятельности и влияние на застройку Черновцов и Буковины.

Ключевые слова: Промышленная школа, Йозеф Лайцнер, Эрих Кольбенгайер.

The summary

The paper presents the results of research on the history and activities of the higher education institution for training of architects and builders in Chernivtsi – imperial (royal) of the Industrial School. The above examples of buildings erected on the project faculty and alumni of the Industrial School; submitted ways of forming creative architects working in Bukovina, their performance and impact on the construction of Chernivtsi and Bukovina.

Key words: Industrial School, Joseph Laytsner, Erich Kolbengayer.